

P⁺

BOUW
TRENDS

Jaargang 2 | nr 3 | juli + augustus 2009

Deventer
Transition Town

Parijs

Muurtuinen

Nieuw Passieve vloerverwarming

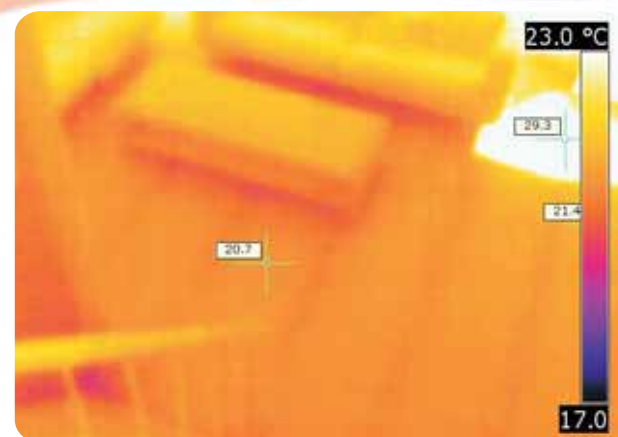
De hotspots op nevenstaande infraroodfoto's zijn niet veroorzaakt door kunstmatig toegevoerde warmte in de vorm van bijvoorbeeld elektriciteit of warmwater. Deze plekken zijn altijd warmer dan de omgeving, ook als er niet gestookt wordt. Uit een enquête van een woningbouwvereniging onder haar huurders blijkt dat meer dan 80% merkt dat de vloer minder koud is en ook dat de woning 's ochtends warmer is na het aanbrengen van het systeem. De besparing bedraagt bij deze woningen gemiddeld meer dan 11% van het totale gasverbruik.

Deze vorm van vloerverwarming kost dus geen energie, maar spaart u energie. Een betere illustratie van het motto, "meer comfort met minder energie" is nauwelijks denkbaar.

Deze passieve vloerverwarming kan worden toegepast bij houten en betonnen beganegrondsvloeren, zonder hakken of breken. Het werkt bij elk type vloerbedekking, tapijt, parket, laminaat, plavuizen etc. Ecologisch zeer verantwoord. Per m² wordt slechts 60 gram materiaal gebruikt om dit fantastische effect te bereiken. De materiaalkosten zijn voor een doe-het-zelver al binnen 1½ winter terugverdiend. Laat men het aanbrengen dan duurt het circa 5 jaar.

Het systeem kan ook worden toegepast bij vloeren met actieve vloerverwarming. Daar wordt soms zelfs meer dan 50% bespaart en is de terugverdientijd dus nog veel korter.

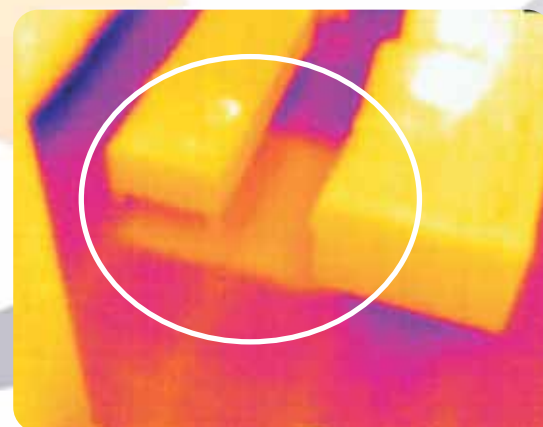
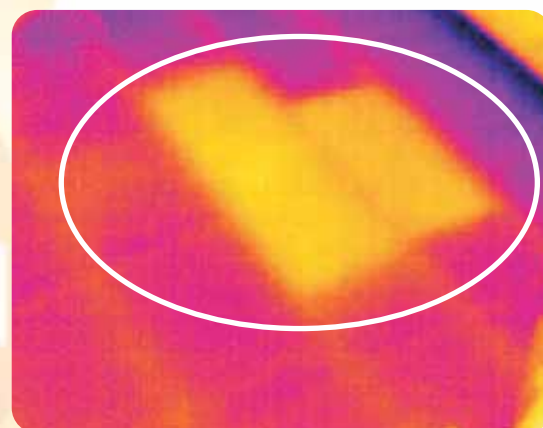
TONZON 'passieve vloerverwarming' werkt echt. Als u wilt weten hoe, ga dan naar www.passievevloerverwarming.nl. Wanneer u niet hoeft te weten hoe TONZON passieve vloerverwarming werkt, maar wel graag wilt profiteren van de altijd warmere vloer en de energiebesparing, ga dan naar www.tonzon.nl of bel 053-4332391.

Uiteraard wordt "passieve vloerverwarming" toegepast op de hele vloer en niet alleen op een gedeelte, zoals op bovenstaande foto's. Deze foto's zijn afkomstig van een proef om aan te tonen hoe fantastisch dit principe werkt. De hiernaast getoonde infraroodfoto is gemaakt, nadat de gehele vloer is voorzien. De vloer is nu egaal warm. De verwarming staat niet aan. De witte plek rechtsboven wordt veroorzaakt door zonnestraling.

Opnieuw een TONZON innovatie van wereldniveau. De energie nodig voor grondstof, productie, transport en applicatie is al binnen 2 winterweken terugverdiend.

Hot-spots op een houten begane grondvloer

TONZON BV, P/b 1375, 7500 BJ Enschede. KvK 06044102; tel. 053-4332391 www.tonzon.nl

Voor gratis 'passieve vloerverwarming' doe mee aan de prijsvraag.

P+
BOUW
TRENDS

P+ BOUWTRENDS WORDT
GESCHREVEN EN GEMAAKT DOOR
EEN ONAFHANKELIJKE REDACTIE

HOOFDREDACTEUR:
Jan Bom

EINDREDACTEUR:
Anne Marij Postel

REDACTIE:
Anne Marij Postel

COLUMNIST TRENDS:
Anke van Hal

ART DIRECTION:
B5, Bolsward:
Boudewijn Boer
Studio 10, Amsterdam:
Tineke Kooistra

FOTOGRAFIE:
Vittorio Zunino Celotto
Mischa Keijser
Daan Zuijderwijk

DUK:
Senefelder Misset Doetinchem

REDACTIEADRES:
Rietsnijderslaan 3
1394 LC Nederhorst den Berg
T 00 31 (0) 294 255719
M 06 27 153 000
E info@peopleplanetprofit.be
www.p-plus.nl

UITGEVER:
Bob Wennekendonk

VERSPREIDE OPLAGE:
P+ BouwTrends wordt meegezonden
met P+ en kent een oplage van 25.000
exemplaren, zes maal per jaar.

UITGEVERIJ:
Atticus b.v.
Postbus 308
2400 AH Alphen aan den Rijn
M 06 55 365 065
E bob.wennekendonk@attica.nl

ADVERTENTIE EXPLOITATIE:
Adviesburo CADEX
T 0111-643307
F 0111-644084
E info@cadex.nl

ATTICUS, 2009
Niets uit deze uitgave mag zonder
voorafgaande toestemming van de
uitgever worden openbaar gemaakt of
verveelvoudigd

ISSN: 1571-716X

DE TREND

+ DOOR ANKE VAN HAL

De totale verandering

Het is een rare tijd. Niet eerder vielen een ecologische en economische crisis samen. Als gevolg van onze CO₂-productie verandert het klimaat en daarmee ook onze wereldwijde waterhuishouding, met allerlei problemen als gevolg. Het aantal dier- en plantensoorten neemt in een razend tempo af en van veel fossiele energiebronnen is het einde van de voorraad in zicht. Lees over dat laatste ook het verhaal over de Transition Towns in dit nummer van P+ BouwTrends. De economie die grotendeels op deze fossiele energiebronnen draait, is bovendien aan het instorten. Het lijkt me zo'n overduidelijk moment voor een totale verandering, dat het me soms verbaast dat er ook nog mensen zijn die denken dat we over een tijdje op dezelfde manier weer verder kunnen gaan. Die hun oplossingen voor de economische crisis zoeken in de richting van waaruit de problemen zijn ontstaan. Mij lijkt dat uitermate onlogisch.

Nu kan ik natuurlijk niet in de toekomst kijken en wie weet staan we inderdaad over een paar jaar weer op hetzelfde punt als een paar jaar geleden. De lessen uit de geschiedenis sluiten dat niet uit. Ik heb me net weer eens verdiept in de periode van vlak na de Tweede Wereldoorlog en me opnieuw verbaast over het feit dat na de oorlog mensen meteen teruggrepen op gewoontes en gebruiken van voor die tijd. Ook toen dachten velen dat alles anders zou worden. De teleurstelling bij hen was dan ook groot.

Misschien hoor ik over een paar jaar bij een vergelijkbare groep teleurgestelden, maar momenteel bevind ik me in een hoopvolle gemoedstoestand. Het zou toch prachtig zijn als we erin zouden slagen de oplossingen voor de ecologische en economische problemen met elkaar in verband te brengen en het mes aan twee kanten te laten snijden? Dan moet er wel veel veranderen natuurlijk... Er zullen allerlei mensen het voortouw moeten nemen en daadwerkelijk aan de

slag moeten gaan. Ik ben overigens niet de enige die verwacht dat dat gaat gebeuren. Van de meest onverwachte kanten hoor je invloedrijke personen, van Vermeend tot Obama, de verwachting uitspreken dat het tij geheel gaat keren. Maar de grote slag van denken naar doen, moet nog wel gemaakt worden. En dat is niet eenvoudig. We moeten met heel veel mensen tegelijk aan de slag en dat op hele slimme manieren.

Gelukkig wordt al aan alle kanten initiatief genomen. Alleen al op de Nationale Renovatie Dag struikelde je over de inspirerende voorbeelden. Ga naar het station van Driebergen, naar het Wallisblok in Spangen, Rotterdam, verdiep je in de villa van afvalmateriaal die 2012-architecten ontwierp en in de wijkrevitaliserende effecten van studentenhuysvestingsprojecten in oude kantoorgebouwen in Rotterdam...

Er is al zo veel slims en moois gaande in Nederland. En het voortouw ligt steeds in andere handen. Dan weer in die van een gemeente, dan in die van architecten, vaak ook in die van projectontwikkelaars en corporaties en in toenemende mate ook in die van bewoners. De voortrekkers nemen vaak veel mensen mee in hun enthousiasme. Een uiteindelijk succes valt dan ook meestal alleen aan een groep toe te schrijven. Ik hoop van harte dat het enthousiasme in Deventer, de eerste Nederlandse Transition Town, ook succes genereert. Dat al die enthousiastelingen van het eerste uur er werkelijk in slagen de stad te veranderen en hun hoge ambities waar te maken. Nooit eerder waren de kansen zo groot. Het is tijd voor verandering.

Anke van Hal is als hoogleraar Sustainable Building verbonden aan de Nyenrode Business Universiteit en als hoogleraar Sustainable Housing Transformation aan de TU Delft.

Verticale tuin

Parijs is de bakermat van de muurtuin, de *mur végétal* oftewel de *vertical garden*. De Franse botanist en kunstenaar Patrick Blanc begon hier in 1988 zijn zegetocht over de wereld. Inmiddels hangen zijn overweldigende tuinen tegen muren in Rio de Janeiro, in Bangkok, in Los Angeles, in Sydney, in Madrid, in Milaan. Maar niet in tuindersland Nederland. Hier zijn de sensationele creaties van Blanc vrijwel onbekend.

✦ TEKST JAN BOM ✦ FOTOGRAFIE MISCHA KEIJSER

De allergrootste muurtuin ter wereld is tegelijkertijd de best verstoppte. Vele etages hoog, tientallen meters lang: veertienhonderd vierkante meter groen bij elkaar. Maar je loopt dat poortje van het Euro Alsace Building aan de Rue d'Alsace in Parijs toch makkelijk voorbij. Het gebouw is van de Franse spoorwegen en de muur ligt pal tegenover de zijuitgang van het station Garde de l'Est. Het is er superstil.

Voorkant Parijs

Toeristen op weg naar de Eiffeltoren staan plotsklaps stil, midden op straat. De meest fanatieke klimmen zelfs over de versperring heen, om van deze tropisch aandoende muurbedekking kiekjes voor thuis te maken. Verliefde stelletjes laten zich vereeuwigen, met dromen van verre reizen, naar onaangetaste regenwouden. De gevel van het etnografisch museum aan de Quay Branly 55 wordt sinds de aanleg in 2004 al bijna net zo vaak gefotografeerd als de Eiffeltoren zelf.

Achterkant Parijs

Boven de expeditie van het warenhuis BHV Homme legde Blanc in 2006 een van zijn weelderige muurtuinen aan. De beplanting boven nummer 36 frist de hele doodse Rue de la Verrerie op. Ook hier kijken passanten sinds 2006 verbaasd omhoog. Bloemblaadjes dwarrelen omlaag, op het asfalt. Soms loopt de opvangbak van het irrigatiewater over, waardoor het witte logo van het warenhuis is aangetast. In een technisch perfecte uitvoering zijn de Fransen geen uitblinker.

Verstoppte wondermuren

IN EEN BEAUTY SALON

Geen agressieve parfumwalmen hier, maar de oneindig veel verfijndere geur van natuurlijke oliën. Het zacht klateren van water uit een holle bamboepijp in een enorme stenen kom completeert de harmonische atmosfeer die Weleda in Parijs wil neerzetten: die van een aanbieder van de meest natuurlijke verzorgingsmiddelen die op de markt verkrijgbaar zijn. Maar hoe kleurig alle doosjes ook zijn, de *mur végétal* van Blanc is sinds 2006 de grote blikvanger in deze vestiging aan de Avenue Franklin Delano Roosevelt 10.

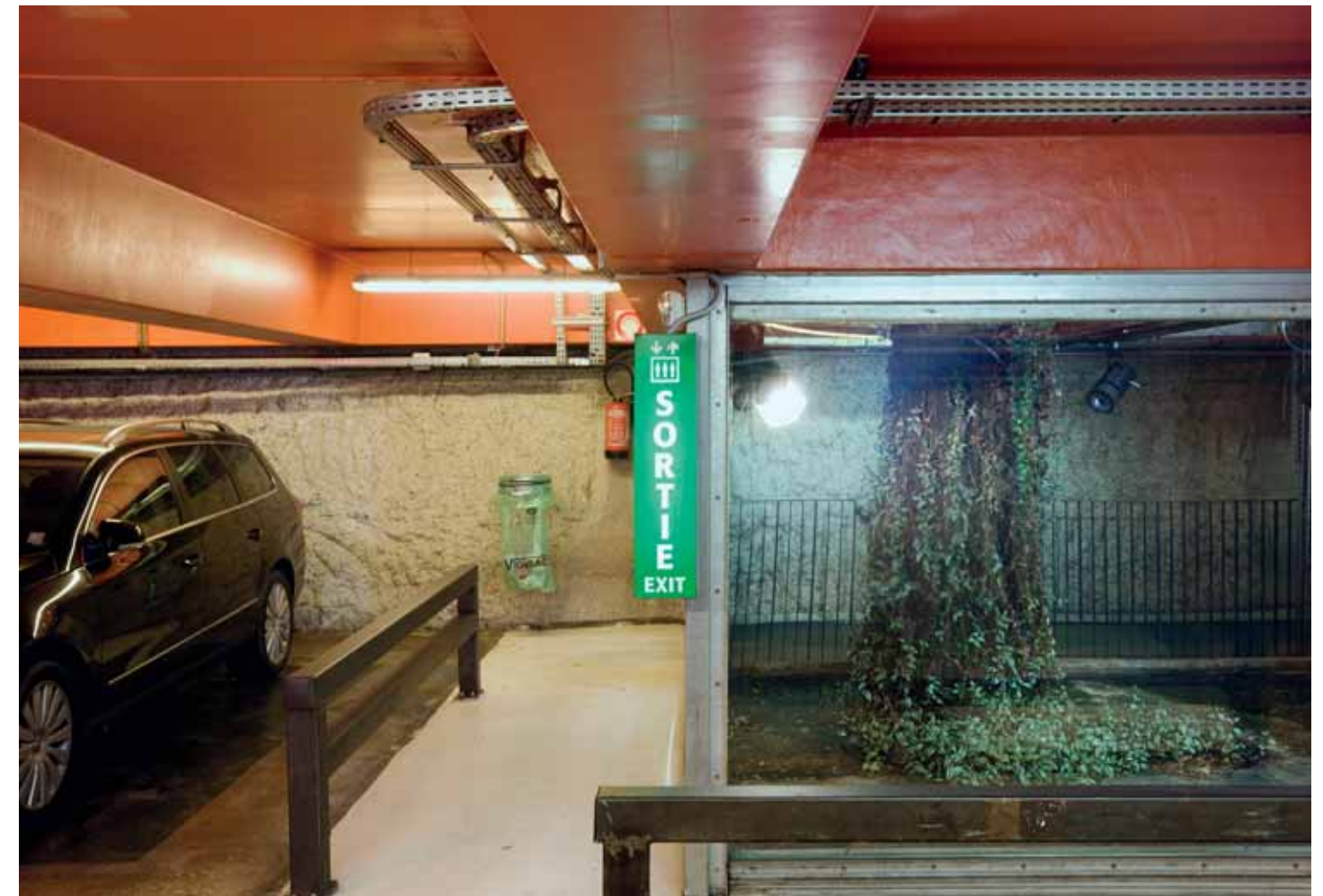
IN EEN HOTEL

Een kopje *café au lait* drinken in de lounge van hotel Pershing Hall is een onvergetelijke herinnering. Een paar stappen van de Avenue des Champs Élysées verwijderd, woekert hier een koel woud, een door groen bedekte bergwand. Wie er pal onder gaat zitten, onder dit object aan de Rue Pierre Charron 49, trakteert zichzelf op een motregen van waterdruppels. Gerealiseerd in 2001 en aan de bovenkant inmiddels uitgroeid tot een echte bosrand, met fors struikgewas.

IN EEN REISBUREAU

Zacht klinkt esoterische muziek; eeuwig voortkabbellende flarden elektronische muziek. Vakantiegangers wanen zich hier al even op het eiland Mauritius of op de Malediven. De vrolijke medewerkers complementeren de tropische voorpret. Een keer per maand komen de medewerkers van Blanc langs om de groene wand van reisbureau Club Med bij te knippen, gevestigd op de hoek van de Champs Élysées en de Rue Pierre Charron 70. Dat doen ze al sinds 2006.

IN EEN PARKEERGARAGE

Een herfstbos maakt minder depressief dan een rij met dode verticale tuinen. In de donkere parkeergarage Parking des Ternes moet er tussen 2005 en nu iets goed mis zijn gegaan. De watertoevoer met voedingsmiddelen lijkt bij de meeste betonnen pilaren gestopt te zijn. Veel lampen branden niet meer. Slechts op een enkele plek voert een klimplant met succes de strijd om te overleven. Om te zien hoe het niet moet: Avenue des Ternes 38, ongeveer vijftig hinkstap-sprongen verwijderd van de Arc de Triomphe.

HET DUURZAME DETAIL: DE MUUROPHANGING

Patrick Blanc installeert zijn verticale tuinen niet direct op de buitenmuur. Dan zou het vocht de panden intrekken, die zouden gaan schimmelen. Hij bevestigt eerst een metalen frame op de muur, zodat een luchtlaag ontstaat. Op het frame brengt hij een beplating van een centimeter dik pvc aan. Het is niet meteen de meest duurzame kunststof, maar alla: het is in ieder geval *waterproof*. Daarop bevestigt hij twee lagen met vilt, bestaande uit de kunststof polyamide. Ook deze kunststof zal niet gaan rotten, maar is wel waterdoorlatend. In de viltten toplaag snijdt hij horizontale inkepingen, waarin hij planten met wat potaarde stopt, maar ook zaden. Hij kiest voor een bedekking van ongeveer dertig planten per vierkante meter. Welke planten dat zijn, hangt af van de plaats waar de muurtuin komt te hangen. Tegen donkere schaduwrijke wanden die op het noorden liggen, kiest Blanc eerder voor varens en mossen. Daar waar de zon klatert, doet zijn plantenkeuze eerder tropisch aan, zeker in landen als Maleisië, of in Thailand, waar een enorme nieuwe *shoppingmall* wordt opgefrist door groen. De plantenselectie houdt uiteraard ook rekening met binnen- en buitenobjecten. Zonder water geen leven, dat geldt ook voor de creaties van Blanc. Aan de top van de installaties brengt hij een slang aan, waar elke tien centimeter een gat van twee millimeter in is aangebracht. Een timer bepaalt de bewatering. In het water is voedingsstof met mineralen gemengd. Onderaan de muur vangt een bak het overtollige water op, dat wordt hergebruikt. In totaal weegt deze installatie dertig kilo per vierkante meter, wat zo licht is dat Blanc de allerhoogste muren kan bedekken. De botanicus garandeert een levensduur van dertig jaar. De oudste muurtuin in het Parijse Musée des Sciences et Techniques de La Vilette, is uit 1988 en dus 21 jaar oud. Een privétuin van Blanc groeit zelfs al 25 jaar.

Parijs lijkt vandaag voor ons Hollanders verder weg te liggen dan de afstand naar de geliefde bestemmingen Barcelona, Milaan en Berlijn bij elkaar. Als wij over de Franse hoofdstad praten, dan gaat het over het nemen van die taaie hindernis op weg naar het zuiden, de boulevard Périphérique – alsof er geen nieuwe rondweg bestaat. Vol afschuw weten wij te melden dat een glas bier op een terras in een zijstraat van de Avenue des Champs Élysées nog steeds negen euro kost.

Ondertussen weten in duurzaamheid geïnteresseerde Amerikanen meer over het gigantische fietsenplan van de Lichtstad dan wij. Wel eens gehoord over het initiatief van het centralistisch geleide land om de meeste elektrische auto's ter wereld te introduceren? Parijs is vanaf Breda vier uur rijden, maar wie stapt er even in de auto om met kloppend hart al die groene wonderen vlak onder de Arc de Triomphe te bewonderen? Nederlandse toeristen die vanaf het Louvre langs de Seine naar de Eiffeltoren lopen, blijven stomverbaasd staan. Wat is dit? Een gebouw dat van onder tot boven met planten en bloemen is bedekt? De cameraatjes komen vroegtijdig uit de tas, de mobiele telefoons leggen deze intrigerende werkelijkheid vast. De toeristen hebben geen flauw idee dat er nog veel meer objecten in de stad zijn, het allergrootste nog het best verstopt van allemaal. Wij hebben hier zo zoetjes aan de daktuinen ontdekt, die onze steden koeler en aangenamer gaan maken. We weten dat planten in onze kantoren voor een gezondere atmosfeer zorgen:

CRÉATEUR: PATRICK BLANC

Als mens kun je niet meer op een hagedis lijken dan Patrick Blanc (1954) dat doet. Hij kleurt zijn haar groen. De kleur van zijn enorme collectie shirts is uiteraard: groen. Zijn nagels zijn eng lang. Sinds zijn vroegste jeugd is deze Fransman gefascineerd door de manier waarop planten in slecht licht en slechte omstandigheden groeien. Als vijfjarig drukte hij zijn neus al tegen het grote aquarium in de wachtkamer van de dokter. Ook zijn oren drukte hij tegen het glas, om het gemurmel van de waterpomp te horen. Hij zeurde net zo lang totdat hij van zijn moeder ook zo'n magische bak vol leven kreeg. Toen hij acht jaar was en alle finesses van licht en voeding begreep, voelde hij zich als een god. Op zijn vijftiende stonden zijn aquaria vol met de meest bijzondere waterplanten, die hij via Nederlandse handelaren kocht uit Indonesië. Dat deze jongen botanicus zou worden, stond vast. Zijn belangrijkste ervaring in 1972 was een vakantie naar Thailand en Maleisië, om daar een aantal van zijn lievelingsplanten in hun natuurlijke habitat te kunnen bestuderen. In het Kao Yai National Park, een druipnat tropisch regenwoud, viel alles op zijn plaats. Hoe zelfs de rotsen bedekt waren met planten, hoe soorten alleen met luchtwortels aan voeding wisten te komen. Het idee voor de verticale tuinen ontstond weer later, toen hij een oude vloer in een afbraakpand in Parijs overgroeid zag met mossen, algen en kleine planten. Met een stuk katoen imiteerde hij de groei en zag de plantjes wortel schieten. Alleen begon de lap na verloop van tijd ontzettend te stinken. In 1977 ging hij over op kunststof matten. En de rest is historie. Blanc verdeelt nu zijn wetenschappelijk werk voor het National Centre for Scientific Research met het aanleggen van verticale tuinen, over de hele wereld. Het zijn er inmiddels tientallen. Ook ontwikkelde hij een totaal nieuwe wijze van tuinbeplanting, banen in de vorm van vogelveren. Het is een organische vormtaal die nooit eerder in de horizontale tuinarchitectuur werd beproefd. Hij mag dan inmiddels ook kunstenaar heten. Blanc beplantte zelfs een *fashion model* tijdens een modeshow van Stella McCartney met planten. info@murvegetalpatrickblanc.com

✦ FOTOGRAFIE VITTORIO ZUNINO CELOTTO / GETTY IMAGES

meer zuurstof, meer vocht, minder CO₂. Maar we kunnen dus ook onze blinde en vergeten stadsmuren gaan bekleden, anders dan met een klimplant?

Botanicus Patrick Blanc heeft een doos van Pandora geopend en vliegt de hele wereld over om zijn verticale muren te realiseren. Zelfs in woestijnlanden als Koeweit brengt hij tropische regenwouden in gigantische *shopping malls* aan. Polen gaat ons met een heel groen winkelcentrum in Gdansk voor. Vraag honderd Nederlanders wie Patrick Blanc is en het antwoord zal honderd keer zijn: 'Patrick wie?' En wij wonen nota bene in het land waar dagelijks de meeste bloemen en planten ter wereld worden geveild. Maar hangt er in Aalsmeer een *vertical garden*? Of in de Keukenhof? **Mais non!** ■

BUSINESS TO BUSINESS

Het aanleggen van een muurtuin door Patrick Blanc kost zeshonderd euro per vierkante meter. Met de arbeidskosten erbij stijgt dit bedrag tot twaalfhonderd euro per vierkante meter, bij een opdracht van veertig vierkante meter. **+ projet@murvegetalpatrickblanc.com**

De verticale tuinen van Blanc zijn voorzien van het copyright van de maker en hij waarschuwt: namaak wordt gestraft. Maar dat weerhoudt anderen er toch niet van om op deze ontwikkeling in te haken. Ook in Nederland zijn inmiddels aanbieders te vinden, die anders dan Blanc soms met stapelbare modules werken. De firma Copijn legde bijvoorbeeld een muurtuin aan bij Ahold in Amsterdam. The Vertical Green Company uit Boven-Leeuwen biedt zelfs verrijdbare groene plantenwanden aan, voor kantoorgebruik. **+ www.copijn.nl**

Blanc gaf zijn medewerking aan een fraai koffietafelboek, waarin zijn leven en zijn werk in beeld worden gebracht. *The Vertical Garden: From Nature to the City* (2008); Door Patrick Blanc en fotografe Veronique Lalot; Uitgever W.W. Norton; ISBN-10: 0393732592; ISBN-13: 978-0393732597 In Nederland bij Bruna te bestellen voor 57,95 euro, voor 37,80 dollar bij amazon.com. **+ www.amazon.com**

Transition Town

De Transition Town-beweging rukt op. Het concept, dat is overgewaaid uit Engeland, wacht niet af tot de olie straks onbetaalbaar is geworden, maar bereidt zich voor op een geheel nieuwe wereld, waarin we niet meer afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen. Steeds meer plaatsen – ook in ons land – gaan de Peak Oil te lijf met korte ketens. Dat betekent: zelf energie opwekken, zelf groenten en fruit telen en met lokale grondstoffen huizen bouwen.

OUDE WIJSHEID

Transition Towns grijpen terug naar de basisbehoeften. Bij een van de projecten die TT Deventer oppakt, vinden interviews met ouderen plaats, die uitleg geven over hun ambachten van vroeger. Denk aan een groenteboer of een schoenmaker. “Zij vormen onze directe link naar een tijdperk dat nog niet eens zo lang geleden is afgesloten”, zegt Paul Hendriksen. “Een tijdperk waarin we veel minder energie gebruikten. We willen niet terug naar de jaren veertig van de vorige eeuw, maar we kunnen moderne inzichten wel combineren met de kennis van toen.”

◆ TEKST DENNIS MENSINK ◆ FOTOGRAFIE DAAN ZUIJDERWIJK

Deventenaar Paul Hendriksen werkte tot voor kort bij COS Overijssel, waar hij zich bezighield met internationale vraagstukken rond duurzaamheid. Hij volgde een cursus in Zuid-Engeland van een week, in de buurt van het plaatsje Totnes. Hendriksen werd door een van de trainers uitgenodigd om bij een bijeenkomst aanwezig te zijn. In een kerk zaten tot zijn stomme verbazing 250 mensen. Zij bleken van Transition Town Totnes te zijn. “Zo kwam ik bij toeval in aanraking met het Transition Town-concept”, vertelt Hendriksen. Hij raakte erg enthousiast en bestelde het Transition Handbook, waarin de ideeën achter de beweging stonden beschreven. Totnes (Devon, Engeland) is de woonplaats van Rob Hopkins. Deze permacultuuractivist doopte Totnes in 2006 als eerste plaats om tot Transition Town. Daarmee is het Britse stadje met zo'n 8500 inwoners in het zuidwesten van Engeland het verhaal geworden van lokale veerkracht en gemeenschapsopbouw in antwoord op de grootste uitdagingen waar onze maatschappij

de komende jaren mee te maken krijgt. Een optimistisch, inspirerend en hoopvol verhaal van mensen die de toekomst niet willen afwachten maar mede vormgeven.

Wat is een Transition Town (TT) nu eigenlijk? De TT-initiatieven hebben een ambitieus doel: je eigen stad, wijk, dorp of eiland voorbereiden op de combinatie van een permanente oliecrisis, de klimaatcrisis, en de noodzaak om te schakelen naar een economie die niet afhankelijk is van fossiele brandstoffen. Het Transition Towns-concept doet een beroep op de eigen inzichten, wijsheid, creativiteit en ervaringen van gewone mensen. Met andere woorden: Transition Towns gaan uit van de kracht van lokale gemeenschappen om hun manier van wonen, werken en leven drastisch om te gooien. Ze werken aan concrete oplossingen en laten zien hoe je die zelf organiseert. Het meest concrete voorbeeld daarvan is het verbouwen van groenten en fruit in je eigen achtertuin, waardoor voedsel geen honderden

of duizenden kilometers meer vervoerd hoeft te worden om op je bord te komen. Maar dat is slechts een eenvoudig voorbeeld. Steden en dorpen kunnen zich op talloze andere manieren ontwikkelen tot vitale lokale gemeenschappen. Zelf energie opwekken bijvoorbeeld. Of huizen bouwen met materialen uit de omgeving. Transition Towns gaan slim om met water en hebben soms ook een eigen geldsysteem. Het verhaal achter de Transition Towns is er een van daadwerke-

lijke sociaalecologische verandering. Wat in Totnes in gang is gezet omschreef The Ecologist in november 2007 als het meest betekenisvolle en grensverleggende, sociale experiment van onze tijd. Inmiddels zijn er in Groot-Brittannië al meer dan tachtig Transition Towns en hebben wereldwijd ruim zeventienhonderd gemeenten en gemeenschappen de ambitie om een Transition Town te worden. In het korte tijdsbestek van slechts twee jaar ontstond zo een veelkleurig wereldwijd Transition-Network. ▶

TRANSITION HANDBOOK

Geïnteresseerd in de korte ketens van Transition Towns? Rob Hopkins beschreef zijn ideeën en de ervaringen in het Transition Handbook, dat in 2008 uitkwam. Dit boek is voor velen een belangrijke informatie- en inspiratiebron. In mei verscheen de integrale Nederlandse vertaling van dit handboek. Het is een wervend document met veel voorbeelden uit de Britse TT-praktijk. De belangrijkste informatie voor groepen die een Transition Town willen starten, is verzameld in een praktische basishandleiding (*primer*). Deze is ook beschikbaar in een Nederlandse vertaling. Het Transitie-handboek, door Rob Hopkins, Uitgeverij Jan Van Arkel, ISBN 978 90 6224 485 0

- **Deventer is als eerste stad** in Nederland officieel Transition Town geworden. Door toelating tot het internationale TT-netwerk is Deventer bevestigd in het streven een energie- en klimaatneutrale stad te worden, die grotendeels zelfvoorzienend is. Paul Hendriksen is een van de initiatiefnemers van TT Deventer. “Ik kwam mensen tegen van wie ik wist dat ze het Transition Handbook (zie kader, red.) ook lezen. In september vorig jaar heb ik vijf mensen hier thuis uitgenodigd. We hebben ideeën uitgewisseld en bekeken wat voor netwerk we gezamenlijk konden aanspreken.” In januari zette TT-Deventer zichzelf echt op de kaart door dertien informatiebijeenkomsten te organiseren in alle delen van de stad. Tijdens de bijeenkomsten werden films over klimaatverandering en Peak Oil vertoond. Piekolie is het moment

waarop het aanbod of de productie van olie niet langer aan de vraag kan voldoen. “Elke bijeenkomst leverde telkens twintig tot vijftig bezoekers op, waarmee we de vertoning nabespraken. Wat betekent de boodschap in deze film voor Deventer en omgeving?” Tijdens deze sessies bespraken de aanwezigen hoe ieder van hen thuis en in de eigen omgeving een positieve bijdrage kan leveren aan een leefbare toekomst na Peak Oil. “De sessies leverden een heleboel creatieve ideeën op. Mensen blijken sterk behoefte te hebben om rond die wereldwijde problemen weer zelf het heft in handen te nemen.” Peak Oil en klimaatverandering zijn de belangrijkste drijfveren om in actie te komen voor verandering van onderop. De initiatiefnemers van Transition Towns zien een groot probleem op de Westerse maatschappij afkomen: de piek in de olieproductie. Niet dat de olie letterlijk opraakt, maar er komt een eind aan de directe beschikbaarheid ervan. De piek in oliebehoefte vindt volgens verschillende onderzoeken vlak na 2010 plaats. “We hebben nu de helft van de wereldwijde olievoorraad opge maakt. Het is dus nog niet op, maar we kunnen er niet zo gemakkelijk meer aan komen. Op een gegeven moment kost het meer energie om olie te winnen dan dat de winning aan energie oplevert. Dan gaat de verhouding mank.” Dat betekent volgens Hendriksen dat de prijzen voor energie omhoog gaan. “Dat werkt door in de kosten van zo ongeveer alles wat we in onze samenleving maar kennen: voedsel, kleding, vervoer, huisvesting. Aan bijna alles wat je in huis ziet

staan, is olie aan te pas gekomen. Zelfs aan de houten tafel. Want voor de productie of het transport van alle goederen en producten is olie nodig. En dat is een van de belangrijkste factoren voor het gigantische energieverbruik in de huidige economie.” De problemen die de piekolie oplevert, zijn volgens Hendriksen niet te overzien. “Vorig jaar braken in ontwikkelingslanden broodrellen uit toen de olieprijs omhoog gingen. Dat heeft te maken met prijsmechanismen. De beschaving is drie dagen dik, zeggen we wel. Dat zagen we ook toen de chauffeurs in Engeland een paar jaar geleden staakten. Na drie dagen waren de voorraden in de supermarkten op.”

Feit is dat olie geen eindeloze energiebron is, terwijl de geglobaliseerde economie wel steeds meer brandstof nodig heeft. Feit is ook dat de concrete oplossingen niet voor het oprapen liggen. “Het gaat zo’n impact hebben, dat de politiek er bang van lijkt. Er zijn geen gemakkelijke antwoorden en dat zijn geen populaire boodschappen voor een politicus. Dus komen de overheidsmaatregelen traag op gang. Dat frustrereert, maar die frustratie zetten we om in daadkracht. Elektrische auto’s zijn prachtig, maar die moeten ook gemaakt worden – en daar komt veel olie aan te pas.” Bovendien gelooft Hendriksen niet dat alternatieve vormen van energie binnen enkele jaren zo sterk zijn toegenomen dat zij als serieuze vervanger van olie dienen. “We kunnen ons stinkende best doen, maar onderzoeken wijzen uit dat het nooit voldoende zal zijn. Het maken van een auto kost meer dan hij aan energie gebruikt tijdens zijn ‘leven’. De vraag uit Azië groeit nog altijd. De piek in olieproductie vindt tussen de vijf en tien jaar van nu plaats. We stevenen af op een *crash*.” Kortom: de wereld drijft op olie, maar wat als alles wat we voor lief aannemen aan luxe goederen er straks niet meer is? “Dat kan mensen angstig, verdrietig en boos maken”, weet Hendriksen. “Maar we moeten een omslag maken in bewustwording en zullen structureel een andere weg in moeten slaan, waarin we minder energie gebruiken en efficiënter met energie omgaan.” En dat kan feitelijk alleen door minder afstanden af te leggen. “De belangrijkste oplossingen liggen in het regionaliseren en lokaliseren van de economie. Alle benodigdheden voor een bakje aardbeienyoghurt leggen tezamen 32.500 kilometer af voordat het bakje in je koelkast terecht komt. Je kunt aan een kind uitleggen dat dat niet door kan blijven gaan. We moeten ontwaken uit de droom dat we tot in het oneindige kunnen doorgroeien.”

Tijdens de bijeenkomsten van TT Deventer hebben de aanwezigen tips, ideeën en voornemens opgeschreven, die Hendriksen vervolgens heeft gebundeld in een database, die als basis dient voor nieuwe initiatieven. Na een zogenaamde *open space*-bijeenkomst, waarbij iedereen werd uitgenodigd sessies te organiseren om gezamenlijk concrete acties te bedenken, is onder meer de werkgroep ‘Eetbare stad’ in het leven geroepen. Hendriksen: “Deze werkgroep brengt alle groenvoorzieningen in de stad in beeld. Waar kunnen we fruit- en notenbomen planten? Het idee erachter is dat groen eetbaar moet zijn.” Daarmee grijpt TT Deventer terug naar de zelfvoorzienende voedselvoorziening. “Appels hoeven niet uit Spanje of Zuid-Amerika te komen.”

EIGEN MUNTEENHEID

Een lokale munteenheid is een middel om lokale economie te bedrijven. Geld blijft op die manier lokaal circuleren en ebt dus niet weg. Totnes heeft in 2007 bij wijze van proef driehonderd stuks van de Totnes Pound in omloop gebracht. Daarmee konden mensen daadwerkelijk in een achttiental zaken betalen. Medio 2007 bracht de TT-beweging nog eens tienduizend biljetten van één Totnes Pound in omloop. En in januari 2008 deed de organisatie er nog een schepje bovenop. De lokale ponden worden ondertussen als betaalmiddel aanvaard op zo’n zestig plaatsen. Het idee erachter? Lokaal geld is goed voor de lokale economie en de weerbaarheid van de plaatselijke gemeenschap. In Nederland zijn we ook bekend met lokaal geld. Zo kent een groot deel van Gelderland de ‘Gelre’ inmiddels als betaalmiddel, iets waar veel bedrijven in meegaan. Zo’n tachtig gemeenten kennen bovendien een LET-Systeem (Lokaal Economisch Transactie Systeem).

Transition Town Deventer heeft inmiddels al meer concrete acties opgeleverd waarmee het werkt aan de doelstelling. Zo worden de platte daken van het wijkcentrum op de Worp volgelegd met niet minder dan zeshonderd zonnepanelen. “Dat initiatief omarmen heel veel bewoners. Sommigen willen ook panelen op het dak van hun woning. Collectief is een subsidieaanvraag ingediend. Een deel van onze energievoorziening is straks lokaal geregeld.” Andere concrete resultaten zijn workshops rond bouwen met duurzame, lokaal beschikbare materialen, huisnijverheidscursussen en een gids met adressen van verkooppunten van streekproducten. Uiteindelijk leveren de verschillende werkgroepen gezamenlijk ook input voor een stadsbreed Minder Energie Plan, waarin geschetst wordt hoe Deventer op alle terreinen in de samenleving toe kan werken naar het energie- en klimaatneutrale einddoel. Vrijwel gelijktijdig met het TT-initiatief in Deventer startte een initiatief in Groningen. Inmiddels zijn in Nederland al ruim vijftig initiatiefgroepen met het TT-concept aan de slag. Ook is er een landelijke organisatie in opbouw, die de lokale initiatieven ondersteunt. “Overal in het land vinden film-, informatie- en verdiepingsbijeenkomsten plaats om meer mensen te betrekken bij lokale activiteiten”, zegt Hendriksen, die ook betrokken is bij het landelijke initiatief en TT-trainingen organiseert. “Vrijwel wekelijks melden zich nieuwe initiatiefnemers.” We moeten omschakelen naar een duurzame manier van denken en doen, stelt Hendriksen. “Dat moeten we grootschalig oppakken. Het streven is om 15 tot 20 procent van de bevolking actief te betrekken bij Transition Town-activiteiten. Dat zou voldoende moeten zijn om de maatschappelijke omslag teweeg te kunnen brengen.” Daar zijn ‘we’ alleen nog niet. Koploper Totnes heeft inmiddels 8 procent van de mensen in het plaatsje weten te mobiliseren. Hoewel de piekolie hoogstwaarschijnlijk te vroeg komt om de hele wereld tijdig structureel te veranderen, gaat het al met al dus wel degelijk de goede kant op. “Mensen zoeken in tijden van economische neergang de veiligheid van het lokale op. Mensen willen ergens bijhoren. Ze krijgen weer oog voor elkaar en de voorzieningen dicht in de buurt. Daarom spreekt ons concept zo aan.” ■

NATIONALE DUBODAG

bouwen met je hart ♥ 2009

**Van idealisme naar realiteit:
hoe brengen we echte duurzaamheid in de praktijk?**

Hans van der Vlist
Ministerie van Vrom

Jeroen Troost
BAM Utiliteitsbouw

Elco Brinkman
Bouwend Nederland

Rob Boerée
Senternovem

Flip Verwaaijen
managing director
TNT Real Estate

Jeroen Schooten
Bond van Nederlandse Architecten

Uitreiking Dubo Award 2009:
stuur nu uw nominatie door op
www.dubodag.nl

Visie, innovatie en praktijk

U hoort alles over o.a.:

- Rondetafeldebat: Visie op duurzaamheid en innovatie
- Hoe wordt marktwerking gestimuleerd?
- Hoe maken we duurzaam bouwen winstgevend?
- Wanneer wordt duurzaam bouwen voor alle partijen aantrekkelijk
- Interview: Duurzaam bouwen is de toekomst voor de gehele bouwsector

www.dubodag.nl

12e editie
Al meer dan 1500
professionals bezochten
de Dubodag!